

Ігор Якубовський,
доцент кафедри основ архітектури
та архітектурного проектування
Архітектурного факультету
Київського національного університету
будівництва та архітектури,
кандидат архітектури,
Київ, Україна

Ihor Yakubovskiy,
Associate Professor of the Department
of Architecture Fundamentals
and Architectural Fundamentals Design,
Faculty of Architecture,
Kyiv National University
of Construction and Architecture,
PhD in Architecture,
Kyiv, Ukraine

e-mail: yakubovskiy.iv@knuba.edu.ua
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9986-6469>

УДК 94(477) "1932-1933"
DOI: 10.28925/2524-0757.2021.120

Преса в механізмі Голодомору 1932–1933 рр. (на прикладі районних газет Київської області)

У статті на прикладі районних газет Київської області досліджується роль, яку відводила радянська влада місцевій пресі в умовах голодомору 1932–1933 рр. Проаналізовано підходи владних інституцій різного рівня до з'ясування значення районних газет у пропагандистських і господарських кампаніях, зокрема щодо регулювання діяльності робсількорів. Простежено організаційні заходи, спрямовані на перетворення робсількорів на безпосередніх виконавців політики Голодомору й відповідальних за її втілення на місцях.

Ключові слова: Голодомор, районна преса, робсількори, влада, виконавці.

The Media in the Mechanism of Holodomor of 1932–1933s (Kyiv Regional Newspapers: case study)

The article aims to research the role of the local media in the authorities' Holodomor strategies in 1932–1933s within the context of the Kyiv regional newspapers. The research methodology includes the combination of number of historical methods: comparative, source studies, contextual analyses, structural and functional analyses. The article is a first attempt to investigate the function of the regional media in the field of the implementation of the authorities' Holodomor policy. The following issues are examined: the approaches of the different echelons of the authority to the determination of the role of the regional media in the ideological and political-economical campaign on the territory of Holodomor; the regulation by the authorities of the local newspaper's correspondents ("robsilkory") activity; the process of the transformation of the "robsilkory" into executors of the Holodomor policy and the responders for its realization. The regional media played a significant role in the authority's plans in regard to the organization of the Holodomor. The function of newspapers was not only ideologically influence on the population, but also to implement the measures aimed at the formation of the mechanism of Holodomor. The content of the Kyiv regional media show that the media really functioned as a implementers of the authorities' strategies, embodied its into the propaganda as well as practices. The media's staff and the "robsilkors" were the active executors of the Holodomor in the lower level. It forms the basic preconditions for the reflection in the regional media the number aspects of mechanism of the Holodomor turning there media into a significance source of its tragic history.

Key words: Holodomor, local media, authority, executors of Holodomor, "robsilkory".

Періодична преса постійно перебувала в епіцентрі уваги радянської влади на всіх етапах її існування. «Преса — єдина зброя, за допомогою якої партія щодня, щогодини говорить

з робітничою клясою своєю потрібною їй мовою. Інших засобів протягувати духовні нитки між партією і клясою, іншого такого гнучкого апарату в природі немає», — цю сталінську цитату неодноразово наводили в 1930-ті роки місцеві

газети. Під час голодомору роль преси в Україні суттєво ускладнилася, адже до гри долучилися інтереси, що впливали з ідеї приховати перед світом сам факт голоду. Відповідно періодика, особливо районна, мусила одночасно розв'язувати кілька завдань: по-перше, забезпечити ідеологічний супровід курсу, по-друге, нагнітати серед населення страх перед непереборним котком влади, по-третє, створити віртуальне враження про цілковиту підтримку низами лінії партії та уряду. Але водночас слід було камуфлювати політичні, правові, господарські заходи так, щоб унеможливити використання газет як доказу існування наміру виморити українських селян голодом. Тож преса за визначенням посідала важливе місце у механізмі Голодомору. Дослідження її функціоналу спроможне не лише поглибити наукові уявлення про нього, але й з'ясувати інформативний потенціал преси як джерела. Особливого значення набувають районні газети, адже саме вони «тримали руку на пульсі» низових подій, а тому перебували на передовій організації Голодомору й потенційно були здатні містити найвагомішу з-поміж усієї періодики інформацію щодо його перебігу.

Утім, попри очевидну значущість районної преси, її місце в механізмі Голодомору ще не було предметом спеціального дослідження. Не з'ясовувалася проблема так званих «правил гри» для районної періодики, встановлюваних владою в 1932–1933 рр. Досі не вирішеним залишається комплекс питань, пов'язаних із функціоналом районних газет. Бракує й досліджень преси як джерела з історії голодомору, хоча в умовах, коли через цілеспрямоване знищення документів (Боряк Г. 2013, 2020) первісна джерельна база дослідження історії голодомору 1932–1933 рр. зазнала суттєвих втрат, саме періодика заслуговує на прискіпливу увагу. Але справа обмежувалася лише спорадичним використанням окремих матеріалів районної преси з дуже вузькою метою — для наочної деталізації фактами певних подій чи процесів без наміру визначити інформаційний потенціал районної періодики.

Мета статті полягає у з'ясуванні базових закономірностей функціонування районної преси в часи голодомору на прикладі районних газет Київської області. Увага концентрується на питаннях, що мали вирішальне значення для з'ясування тогочасної ролі цієї преси: мережа й функціонал районних газет Київщини, підходи влад різного рівня до визначення ролі районки у пропагандистських та господарських кампаніях.

Необхідність для влади під час голодомору поєднати завдання, генеровані інтересами практичної політики, з прагненнями приховати свої справжні задуми і перед сучасниками, і перед майбутніми поколіннями створювала для радянської преси найповажнішу проблему. Вирішувалася

вона передусім шляхом формування системи жорсткого контролю за змістом газет. Усі матеріали проходили через цензуру, верхівку піраміди якої уособлював Головліт. Йому організаційно підлягали республіканські та обласні органи цензури — респ- та облліти з їх спеціальними секторами контролю за пресою (Блюм А. В., 2000. С. 38, 78).

Не менш важливою ланкою був механізм розширення функціоналу преси. На початку 1930-х років влада остаточно перетворила її на відповідального організатора суто господарських кампаній і репресивних заходів. В Україні це відбувалося під супровід голодомору, що накладало особливий відбиток. Насамперед це стосується районки, максимально наближених до реалій голодомору. Які правила гри в рамках загальної системи були встановлені «згори» для районки і як це відбилося на їх ролі під час голодомору?

Станом на 1 січня 1931 р. в Україні налічувалося 180 новоутворених та реорганізованих районних газет. Цей факт активно популяризували навіть у самих районках, як-от в редакційній статті Ржищівської «Колективної ниви» за 15 січня¹. Окремо слід згадати газети МТС. Налагодження їх випуску припадає на період утворення в січні 1933 р. у складі МТС спеціальних політвідділів. Останні з'явилися з метою посилення ідеологічного контролю за селом, оскільки зусиль партійних органів та ГПУ виявилось недостатньо (Зеленин І. Е., 1992). Одразу ж в Україні було засновано 70 газет політвідділів².

Редакторів районки зарахували до керівного складу. Постанова ЦК КП(б)У «Про поліпшення матеріально-побутових умов керівних районних працівників» від 1 листопада 1932 р. поширила на редакторів спецобслуговування у спеціальних розподільниках. За зарплатнею (240 крб) редакторів випереджали лише секретарі райкомів, голови виконкомів (280 крб), а також завідувачі земельного, фінансового та планового відділів (260 крб) (Пиріг Р. С., 2007. 362–363).

Влада намагалася забезпечити високу періодичність виходу газет. У період сівби та збору врожаю районки нерідко переходили на щоденний випуск. Показовим у цьому сенсі є той факт, що білоцерківська «Радянська нива» почала виходити щодня в розпал репресивної хлібозаготівлі з урожаю 1931 р.³ Під постійним контролем влади перебували колгоспні та бригадні стінгазети, які не випадково з 1932 р. почали виходити масово.

¹ Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (далі — НБУВ). Відділ формування та використання газетних фондів. «Колективна нива». 1932. № 7.

² Там само. «За більшовицькі темпи». 1933. № 50.

³ НБУВ. Відділ формування та використання газетних фондів. «Радянська нива». 1932. № 25.

У перших числах березня 1932 р. ЦК КП(б)У ухвалив спеціальну постанову «Про перебіг конкурсу низової преси колгоспів, радгоспів і МТС на організаційно-господарське зміцнення колгоспів». Пункт № 5 постанови було сформульовано таким чином: «Забезпечити утворення і регулярний вихід щоденних (надто під час сівби) бригадних (польових) і ділянкових газет в колгоспах, радгоспах і МТС». При республіканській газеті «Комуніст» створювалася комісія для підбиття підсумків конкурсу⁴. А в серпні 1932 р. відбулася всесоюзна нарада преси, що висунула гасло «Своя газета в кожному цеху, бригаді»⁵.

Принаймні із зими 1932 р. районні газети почали вимагати від сільрад і колгоспів, щоб стіннівки були представлені у кожному селі та виходили регулярно. Але завдання ставилося непосильне — випускати газети через день, а то й щоденно. Як-от, Богуславський райком 12 квітня 1932 р. визначив щоденно видавати бригадні газети під час сівби⁶. «Коллективіст Переяславщини» 10 серпня 1932 р. вимагав, щоб у кожного колгоспу була власна польова газета⁷. Зліт робітників Сквирщини ухвалив 15 серпня 1932 р. резолюцію про щоденний вихід бригадних стіннівок, а колгоспних — двічі на п'ятиденку⁸. Київська обласна газета «Пролетарська правда» оголосила з 1 до 10 травня 1933 р. декадник огляду колгоспної та радгоспної преси. На виконання спущеного згори рішення малинська районка змусила включити запис про вихід бригадних газет навіть у зрежисовану відозву члена виїзної бригади преси з с. Нові Гороб'ї про «соціалістичне змагання»⁹.

Ще один напрям уваги — поширення преси в сільських районах та накладі газет. Передплатна кампанія трактувалася як надважлива справа. Гасло «Кожному трудящому газету чи журнал» стало дороговказом, хоча й віддавало явною гігантоманією. Виконати його було неможливо. Тому, приміром, таращанська районка, констатуєчи у травні 1933 р. байдужість навіть комсомольців, ставила перед собою реалістичніше завдання: одна газета на трьох комсомольців¹⁰. Малинська районка 22 грудня переймалася, що із запланованих 5 тис. примірників, вдалося нав'язати лише 3 тис., а республіканську «Радянське село» передплатили тільки 2 тис. замість 3 тис.¹¹

⁴ НБУВ. Відділ формування та використання газетних фондів. «Радянська нива». 1932. № 25.

⁵ Там само. «Коллективна нива». 1932. № 104.

⁶ Там само. «Шлях колгоспника». 1932. № 46.

⁷ Там само. «Коллективіст Переяславщини». 1932. № 86.

⁸ Там само. «Коллективне село». 1932. № 87.

⁹ Там само. «За більшовицькі темпи». 1933. № 50.

¹⁰ Там само. «Голос колгоспника». 1933. № 24.

¹¹ Там само. «За більшовицькі темпи». 1932. № 147.

На Канівщині, щоб зарадити справі, почали використовувати учнів місцевих шкіл. Ще в серпні 1931 р. на шпальтах районки з'явився заклик такого змісту: «Ми, учні Бобринської ШКМ, 6 гуртка передплатили газету “На зміну” на 6 місяців та “Молодий більшовик” на три місяці кожен. Викликаємо зробити це ж саме учнів Тростянецької ШКМ. Відповіді чекаємо». А на початку жовтня 1933 р. схожі зобов'язання взяли на себе школярі с. Яблунів: «Регулярно читати та передплачувати газету “На зміну”»¹².

Серцевиною бачення Кремлем місця і ролі районної преси на початку 1930-х років є постанова ЦК ВКП(б) «Про перебудову робітничого руху», ухвалена 16 квітня 1931 р. Документ підсумовував попередні напрацювання в цій ділянці, зводячи їх в одне ціле і надаючи функції безумовного імперативу. Остаточо з'ясувалося, що основним механізмом впливу на широкий загал ставали не журналісти, а робітники. Тепер обов'язки робітників обростали новими завданнями: «Коли в перший період розвитку робітничого руху головне завдання робітників сходило до викриття і виявлення “дрібних” хиб механізму, то в нинішній період робітники повинні значно більше заглиблюватись в усі найважливіші питання соціалістичного будівництва, всебічно виявляючи хиби, а також висвітлюючи найяскравіші позитивні сторони досягнень соціалістичного будівництва на всіх його ділянках». Робітники мали боротися за бригадну роботу, відрядність, розподіл прибутків на трудові, поширення передового досвіду. Зрештою останню крапку ставить перелік форм діяльності робітників. Більшість з них явно не журналістські, але орієнтовані на досягнення практичного результату силами самих робітників: рейди, організація ударних бригад, громадських буксирів тощо¹³.

При цьому газети і районні комітети Компартії мали дбати про зростання кількості робітників. Належало організувати зльоти робітників, наради тощо. Вибудовувалася вертикаль. Районні газети мали стежити за випуском бригадних та колгоспних газет, подавати матеріали, які надходили з місць, до центральних газет. Останні мусили друкувати статті про ситуацію «внизу». На газету «Правда» покладалося завдання здійснювати загальне керівництво робітничим рухом¹⁴.

Під час голодомору такий підхід забезпечував владі ще один дуже важливий ефект. Добре простежуване за матеріалами районних газет залучення робітників до «викачування» хліба, роботи буксирних бригад, викриття крадіжок

¹² Там само. «Соціалістична перемога». 1933. № 22, 90.

¹³ Там само. «Коллективна нива». 1931. № 7.

¹⁴ Там само.

голодними селянами зерна, колосків, буряків, картоплі тощо давало можливість розпорозувати відповідальність на ширше коло рядових колгоспників та інших осіб, безпосередньо не вмонтованих у владну вертикаль. Це сприяло камуфлюванню задуму організаторів, розмиванню відповідальності влади, видавало події і процеси за нібито органічний порив низів, полегшуючи приховування від усього світу злочину геноциду.

Про те, що постанова сприймалася як вимога прив'язати робсількорів до безпосереднього виконання рішень влади та поширити на них відповідальність за результати, свідчать документи республіканських, обласних, районних органів влади та матеріали газет. Приміром, у листопаді 1932 р. «Пролетарська правда» випустила відозву до робсількорів Київщини з переліком таких завдань: «успішно вивершити план осінньої сівби, мобілізуватись на піднесення врожайності колгоспних ланів, виконати план зяблужання, хлібозаготівельні пляни тощо»¹⁵. Тальнівська районка писала в лютому 1932 р.: «Показники роботи кожної газети, кожної бригади, кожного робсількора, активіста РСІ — темпи і якість утворення насінньових фондів»¹⁶. Не менш відверті настанови містить богуславська районка від 30 січня 1932 р.: «...робсількори та редколегії стінних газет не включилися в змагання й не взяли на себе конкретних зобов'язань, щоб домогтися 100 % виконання плану в селі»¹⁷. А ось зобов'язання робсількорів Малинського району:

«Я, робсількор с. Нянівки Борсученко, зобов'язуюсь: до I обласного зльоту робсількорів виконати такі кампанії: хлібозаготівлі до 26 / XI, мобілізацію коштів до 28 / XI, картоплезаготівлю до 26 / XI, та випустити дві стінгазети». «Я, робсількор газети "За більшовицькі темпи", зав. оцадкасою Гольдман зобов'язуюсь до 25 / XI виконати районний фінплан лінією вкладів та життєвого забезпечення, втягнути до цієї роботи 15 робсількорів. На мобілізацію коштів по Малинській селищній раді з позики "IV завершальний" силами робсількорів організувати допомогу»¹⁸.

Зрештою ще один показовий матеріал в малинській газеті за 5 січня 1933 р.: «...до районного зльоту робсількорів нянівські робсількори підійшли з такими показниками по селу: хлібозаготівля, повернення насінпозики, мобілізація коштів — 100 %, м'ясозаготівля — на 115 відсотків»¹⁹.

Аналогічні практики, які засвідчують вмонтування робсількорів до політично-господарських кампаній, простежуються на іншому кутку Київщини — Корсунщині. Як-от, 17 листопада місцева газета відзначала, що в с. Дравівці «За дописами сількорів виявлено в 12-ти місцях закопаний хліб», а «сількор Яблучний Іван — кращий ударник хлібозаготівлі. Він так організував роботу на кутку, що на боротьбу за хліб стали всі колгоспники-ударники. За дописами він знайшов 15,5 пудів закопаного хліба у Рябчича Федота та 5 пудів у Федосія Івана — хліб почав псуватися. У Максюті Петра знайдено 5 пудів хліба, закопаного в попелі»²⁰.

Влада турбувалася про зростання лав робсількорів, вимагаючи від районних газет відповідної роботи. Ще в січні 1931 р. у Ржищеві ставили за мету добитися, щоб до 5 лютого у районі не залишилося жодного колгоспу без робсількорів. Тоді ж місцева районка подала картину постійного зростання кількості сількорів. Якщо вірити їй, то на 1 жовтня 1930 р. в районі налічувалося 30 сількорів, на 1 листопада — вже 50, на 1 січня — 140²¹. Станом на 5 травня 1932 р. на Сквирщині було 450 сількорів, тоді як на кінець 1931 р. — 254²². У Малинському районі на кінець червня 1932 р. теж налічувалося 450 робсількорів²³. Богуславська районка вимагала включити пункт про зростання чисельності сількорів до умов «соціалістичного змагання» між колгоспами²⁴.

Постанова ЦК ВКП(б) від 16 квітня 1931 р. лягла в основу подальших компартійних документів, пов'язаних із функціонуванням районних та сільських газет. Її основні положення у стислому вигляді потрапили до добре відомих постанов ЦК ВКП(б) від 2 серпня 1931 р. та 4 лютого 1932 р., присвяченим заходам з господарсько-організаційного зміцнення колгоспів. В Україні місцеві компартійні органи та їх газети в 1932–1933 рр. часто згадували саме її, а не інші ухвали ЦК ВКП(б), тим самим визнаючи провідний зміст документа для організації своєї роботи.

У січні 1932 р. ЦК КП(б)У та газета «Комуніст» проголосили загальнореспубліканський робсількорівський рейд з 16 до 31 січня з метою, щоб, «добивши опортуністичну благодущність, мобілізувати на боротьбу з куркулем за хліб колгоспні бідняцько-середняцькі маси, всю армію робсількорів»²⁵. У лютому 1932 р. ЦК КП(б)У НК РСІ УСРР та ЦК ЛКСМУ разом з газетами «Комуніст», «Радянське село», «Соціалістичне

¹⁵ Там само. «Шлях колгоспника». 1932. № 131.

¹⁶ Там само. «За суцільну колективізацію». 1932. № 19.

¹⁷ Там само. «Шлях колгоспника». 1932. № 12.

¹⁸ Там само. «За більшовицькі темпи». 1932. № 107.

¹⁹ Там само. 1933. № 2.

²⁰ Там само. «Леніновим шляхом». 1932. № 125.

²¹ Там само. «Колективна нива. 1931. № 7.

²² Там само. «Колективне село». 1932. № 48.

²³ Там само. «За більшовицькі темпи». 1932. № 72.

²⁴ Там само. «Шлях колгоспника». 1933. № 69.

²⁵ Там само. «За суцільну колективізацію». 1933. № 7.

землеробство» оголосили з 25 лютого до 10 березня всеукраїнський рейд робсількорів уже з наповнення насінневих фондів. «Стопроцентне забезпечення ярового клину насінням відповідно до виробничих завдань, мобілізація всіх середрайонних та середколгоспних насінневих ресурсів на весняну сівбу, справа чести кожної районної газети, кожної сількорівської бригади, кожного сількора», — наголошувалося у зверненні до обласних, районних газет, місцевих стіннівок²⁶. Естафету підхопили всі районні газети, які висловлювалися щодо завдань робсількорів у схожому сенсі. До прикладу, тальнівська «За суцільну колективізацію» закликала: «Показники роботи кожної газети, кожної бригади, кожного робсількора — темпи і якість утворювання насінневих фондів»²⁷.

Паралельно газета «Правда» оголосила всесоюзний конкурс робсількорівських бригад, які беруть участь у цьому рейді, щоб «розтрощивши куркуля та його агентуру, борючися проти видимості роботи, за оперативність, домогтися вчасного утворювання усіх фондів»²⁸.

Майже відразу після завершення цього рейду було проголошено новий, спрямований на «перевірку готовності до сівби виробничих бригад у колгоспах та радгоспах». Цього разу коло номінальних організаторів було ширшим: газети «Комуніст», «Вісті», «Комсомолец України», «За соціалістичну перебудову», «Радянське село», «Комсомолец України», ЦК КП(б)У НК РСІ УСРР, ЦК ЛКСМУ, Наркомзем, Укрколгоспцентр, Укртрактор. Рейд запланували провести з 1 до 5 квітня²⁹.

Районні газети кинулися виконувати вказівку про організацію всеукраїнського рейду перевірки готовності колгоспів до сівби, наголошуючи на відповідальності робсількорів за виробничий результат. Так, сквирська районка вимагала «створити в кожному селі спеціальну бригаду з представників низової преси (стінгазет), секцій та груп сприяння РСІ за участю колгоспників — ударників, комсомольців». Акцент робився на тому, що «масова перевірка має бути щільно пов'язана з негайним виправленням хиб в організації бригад (колгоспних. — *Авт.*), висуненням раціоналізаторських пропозицій якнайкращого забезпечення успіхів сівби». При цьому вислів «з негайним виправленням хиб» було ще й виділено жирним шрифтом³⁰.

На початку березня 1932 р. був підписаний договір про «соціалістичне співробітництво» між республіканською та Київською обласною і районною пресою. Усі районки Київщини мали долучитися до проголошеного Харковом рейду робсількорів з вилучення у селян хліба в рахунок насінневих фондів, «нещадно розбиваючи всі куркульські та опортуністичні тенденції приховувати та розбазарювати насіння та фураж, використовувати його на споживання, очікувати допомоги від держави». Крім того, ці рейди мали стати знаряддям примусу селян до вступу в колгоспи, а також «підсиленого розгорнутого наступу на куркульню та нещадної боротьби з правими і лівими опортуністами». Київщині випадало викликати на змагання Харківську область, а центральні й обласні газети мусили створити спеціальні виїзні бригади та узагальнювати «передовий» досвід, читай: успішність у справі позбавлення селян навесні 1932 р. будь-яких лишків збіжжя³¹.

У розвиток цієї ж тенденції на початку серпня 1932 р. газета «Правда» оголосила про 10-денний всесоюзний рейд робсількорів з метою активізації хлібозаготівель «для боротьби зі втратами». Ініціативу відразу підхопив харківський «Комуніст», слідом за ним і районні газети³². Рокитнянська районка навіть повністю передрукувала відозву «Правди». Під час рейдів слід було перевірити, як виконується постанова РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 5 липня «Про збиральну кампанію 1932 року». В аспекті розкручування маховика Голодомору на особливу увагу заслуговує теза про необхідність зосередитися на тому, чи дотримується визначений у ній порядок та обсяги авансування колгоспників³³. До всього київська обласна КК-РСІ, облпрофрада та газета «Пролетарська правда» своєю чергою оголосили з 5 до 10 серпня паралельний рейд з перевірки обліку праці та розрахунку колгоспникам за трудовні³⁴.

По факту районні газети активно включилися в таврування розподілу в колгоспах авансів з розрахунку кількості їдців, що в умовах масового голоду давав змогу поліпшити ситуацію, не допустивши зростання смертності. Зокрема, на Київщині не виявлено жодної (!) районки, яка б уникла цього. Натомість вони за компартійними та державними органами вимагали безумовного виконання згаданої вище постанови ЦК РНК СРСР та ВКП(б), яка визначала трудові день за єдино можливе мірило для авансування зерна з нового врожаю. У тих обставинах впровадження цього принципу прирікало на голодну

²⁶ НБУВ. Відділ формування та використання газетних фондів. «Колективне село». 1932. № 22.

²⁷ Там само. «За суцільну колективізацію». 1932. № 25.

²⁸ Там само. «За суцільну колективізацію». 1932. № 25.

²⁹ Там само. «Колективне село». 1932. № 34.

³⁰ Там само.

³¹ Там само. «Шлях колгоспника». 1932. № 29.

³² Там само. «Радянська нива». 1932. № 100.

³³ Там само. «Колгоспник Рокитнянщини». 1932. № 74.

³⁴ Там само. «За суцільну колективізацію». 1932. № 91.

смерть величезну кількість українських селян. А отже, від робсількорів, по суті, вимагали розділити з владою відповідальність за це.

У вересні 1932 р. центральний орган ЦК КП(б)У газета «Комуніст» ініціювала змагання робсількорівських бригад уже за успішне проведення осінньої сівби³⁵. А 27 листопада в рамках реалізації постанови бюро Київського обкому партії про декадник (з 1 до 10 грудня) виконання плану хлібозаготівель було заплановано відрядити 10 бригад преси до Базарського, Макарівського, Гельм'язівського, Чигиринського, Тетіївського, Сквирського, Чернобаївського, Потіївського, Фастівського, Погребищенського районів. Тобто робсількори безпосередньо залучалися до реалізації основного механізму Голодомору — надмірного вилучення хліба. Організаційно опікуватися справою мала обласна «Пролетарська правда»³⁶.

У ті ж самі терміни, а саме на початку грудня, ЦК КП(б)У, ЦК ЛКСМУ Наркомату РСІ, Наркомзем, газета «Комуніст» оголосили про проведення до 17 грудня всеукраїнського рейду перевірки темпів і якості обмолоту. На роль нібито ініціаторів рейду були призначені робсількорі-ударники колгоспу імені Леніна Васильківського району й деяких сіл Тростянецького району. Утім, мета рейду була значно ширшою, ніж оптимізація обмолоту зерна. Під виглядом боротьби за якість чітко проглядається головне завдання — будь-що забезпечити виконання нереального плану хлібозаготівель. Про це прозоро зазначається у відозві з приводу рейду: «Рейд має піднести маси колгоспників і бідняків та середняків ударників на активну допомогу партії, зламати куркульський саботаж викрити розкрадачів, затаювачів хліба й забезпечити вчасне виконання плану хлібозаготівлі». Було детально розписано функції робсількорів. І вони виходять далеко за рамки обмолоту: «Коло кожної молотарки треба створювати робсількорівські пости з кращих ударників, що працюють на молотінні... Учасники рейду мають перевірити солому, збоїни, посліди, відходи, організувати переобмолот та перевіювання соломи, й якщо там залишено зерно, учасники рейду повинні виявити розкрадене й незаприбутковане приховане зерно, організувати повернення незаконно виданого хліба»³⁷.

У розпал голодомору ЦК КП(б)У на початку лютого 1933 р. вважав за потрібне вчергове уточнити завдання преси. Він звернувся з листом

до місцевих організацій. Серед переліку завдань містилося й таке, що прямо відповідало задуму позбавити значну частину українських селян будь-якого зерна. Робсількори мали долучитися до безумовного формування насінневих фондів, що тоді можна було забезпечити лише шляхом вигрібання всього збіжжя (Кульчицький С., 2013, С. 444–445). При цьому «низова преса повинна була рішуче бити по всіляких сподіваннях, що насіння дасть держава»³⁸.

У квітні 1933 р. передовиця «Правди», передрукована багатьма районками, знову була присвячена робсількорам. Від них вимагали абсолютної самовіддачі та самозречення: «Селькор, який глибоко боліє серцем за колгоспну справу, здатний віддати за неї всі сили і навіть життя — ось кого плекає наша партія в селькорівському русі»³⁹. 3 травня 1933 р. Київський обком КП(б)У ухвалив постанову про єдиний день преси, проведення якого між 5 і 10 травня передбачало звіти районних та колгоспних газет⁴⁰.

Отже, функціонування районної преси в 1932–1933 рр. іманентно передбачало її активну роль в організації Голодомору на місцях. На прикладі районних газет Київської області добре видно, що інформаційний супровід процесу втілення в життя настанов, ініційованих у Москві, Харкові та в областях, унаочнює курс Кремля стосовно перетворення формально непричетних до влади робсількорів на відповідальних за результати господарських і політичних кампаній. Районки рясніють як організаційними закликами, так і конкретними матеріалами про випуск бригадних та колгоспних стіннівок, проведення робсількорами рейдів, спрямованих на перевірку готовності до сівби, «викачування» зерна для виконання хлібозаготівельного плану та для формування насінневих фондів, про занесення власне газетами сільрад, колгоспів та окремих родин на «чорну дошку», переслідування робсількорами збирачів колосків тощо. Усе це свідчить про те, що районні газети реально виконували заплановану владою роль втілювача в життя її рішень як на пропагандистському, так і на організаційному рівнях. Їх персонал, а також штат робсількорів були дієвими виконавцями Голодомору на низовому рівні. Усе це, крім усього, створювало на базовому рівні передумови для стабільної фіксації на шпальтах районних газет інформації про різні аспекти Голодомору, що іманентно робить ці газети важливим джерелом з його історії.

³⁵ Там само. «Коллективное село». 1932. № 42.

³⁶ Там само. «За суцільну колективізацію». 1932. № 137.

³⁷ Там само. № 140.

³⁸ Там само. «Колгоспник Рокитнянщини». 1933. № 34.

³⁹ Там само. «Коллективна нива». 1933. № 31.

⁴⁰ Там само. «Голос колгоспника». 1933. № 39.

ЛІТЕРАТУРА

- Боряк Г. «Архівовид» в Україні 1934–1960-х рр. як наслідок Голодомору. *Голод в Україні у першій половині XX століття: причини та наслідки (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947)*: мат-ли Міжнародної наукової конференції (20–21 листопада 2013 р., м. Київ). Київ, 2013. С. 13–18.
- Боряк Г. «Знищено шляхом спалення...»: невідомий документ з історії архівовициду (Акт знищення Урядового архіву України у липні 1941 р.); Боряк Г. (відпов. ред.) *Academia Terra Historiae. Студії на пошану Валерія Смоля: у 2-х кн.* Київ: Інститут історії України НАНУ, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАНУ», 2020. С. 531–560.
- Блюм А. В. Советская цензура в эпоху тотального террора 1929–1953 гг. Санкт-Петербург, 2000. 348 с.
- Голодомор 1932–1933 років в Україні: документи і матеріали; упор. Р. Пиріг. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. 1128 с.
- Гудзь В. Історіографія Голодомору 1932–1933 років в Україні: моногр. Мелітополь: ФОП Одрог Т. В., 2019. 1153 с.
- Зеленин И. Е. Политотделы МТС — продолжение политики чрезвычайщины (1933–1934 гг). *Отечественная история*. 1992. № 6. С. 42–61.
- Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. Кн. 2. Київ: Темпора, 2013. 628 с.
- Марочко В., Мовчан О. Голодомор в Україні 1932–1933 років. Хроніка. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська Академія». 2008. 292 с.

REFERENCES

- Boriak, H. (2013). "Arkhivotsyd" v Ukraini 1934–1960-kh rr. yak naslidok Holodomoru. Abstracts of Papers' 13: *Holod v Ukraini v Ukraini u pershii polovyni XX stolittia: prychnyny ta naslidky (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947)*, pp. 13–18, Kyiv [in Ukrainian].
- Boriak, H. (2020). "Znyshcheno shliakhom spalennia...": nevidomyi dokument z istorii arkhivotsydu (Akt znyshchennia Uriadovoho arkhivu Ukrainy u lypni 1941 r.). In Boriak H. (Ed.) *Academia Terra Historiae. Studii na poshanu Valerii Smoliia, Vol, 1–2*, pp. 531–560, Kyiv [in Ukrainian].
- Blum, A. V. (2000). *Sovetskaia tsenzura v epokhu totalnogo terrora 1929–1953*. Sankt-Peterburg [in Russian].
- Hudz, V. (2019). *Istoriografiia Holodomoru 1932–1933 rokiv v Ukraini: monografiia*. Melitopol: FOP Odnorog T. V. [in Ukrainian].
- Kulchytskyi, S. (2013). *Chervonyi vyklyk. Istorii komunistu v Ukraini vid ioho narodzhennia do zahybeli, Vol. 2*, Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
- Marochko, V. & Movchan, O. (2008). *Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini. Khronika*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylanska Akademia» [in Ukrainian].
- Pyrig, R. (Ed.). (2007). *Holodomor 1932–1933 rokiv v Ukraini: dokumenty I materialy*. Kyiv: «Kyiv-Mohyla Akademy», 1128 p. (in Ukrainian).
- Zelenin, I. E. (1992). Politotdely MTS — prodolzhenie politiki chrezvychaishchiny (1933–1934 rr.). *Otechestvennaia istoriia*, 6, 42–61 [in Russian].

Дата надходження статті до редакції: 04.03.2021.

Creative Commons Licenses: Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0)